

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОГО ТА ПРИКЛАДНОГО МОВОЗНАВСТВА
І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

В. П. Пилипак

**ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА:
МАТЕРІАЛИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

Методичні рекомендації
для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
галузі знань В Мистецтво, культура та гуманітарні науки
спеціальності В11 Філологія
ОП В11.10 Прикладна лінгвістика
та В11.01 Українська мова і література

Вінниця
2025

УДК 81'1(072)
В 858

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету
іноземної та слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 1 від 28 серпня 2025 р.)*

Укладач:

Пилипак В. П., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Рецензенти:

І. Р. Домрачева, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса;

І. В. Гарбера, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

В 858 Вступ до мовознавства: матеріали та плани практичних занять: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» галузі знань В Мистецтво, культура та гуманітарні науки спеціальності В11 Філологія ОП В11.10 Прикладна лінгвістика та В11.01 Українська мова і література / уклад. В. П. Пилипак. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 48 с.

Методичні рекомендації містять теми, розгорнуті плани практичних занять з дисципліни «Вступ до мовознавства», рекомендовану літературу для підготовки до практичних занять, перелік типових завдань та тестові завдання до кожної теми, завдання для самостійної роботи до кожної з тем теоретичного та практичного характеру, передбачені програмою цього курсу. У другій частині подано інструкції та зразки для виконання самостійних робіт, необхідних для засвоєння курсу, приклади завдань модульної контрольної роботи, список основної та додаткової літератури, екзаменаційні питання. Завершуються методичні рекомендації переліком критеріїв оцінювання знань студентів за ECTS.

УДК 81'1(072)

© Пилипак В. П., 2025

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2025

ЗМІСТ

Вступ	4
Тематичний зміст дисципліни (за лекціями)	6
Теми і плани практичних занять	11
Матеріали практичних занять	17
Колоквіуми	32
Самостійні роботи студентів (СРС)	33
Алгоритми та зразки виконання практичних завдань, СРС, тестів, модульної контрольної роботи	34
Комплекс екзаменаційних матеріалів (питання, тести, практичні завдання до іспиту)	41
Загальні критерії оцінювання знань з дисципліни	44
Рекомендована література	47

ВСТУП

Методичні рекомендації «Вступ до мовознавства: матеріали та плани практичних занять» створені відповідно до профілю освітньо-професійних програм із підготовки бакалаврів В11.10 Прикладна лінгвістика, В11.01 Українська мова і література спеціальності В11 Філологія. Методичні рекомендації сприяють формуванню загальних і спеціальних компетентностей та програмних результатів навчання, якими оволодіють студенти. Курс спрямований на введення студента-першокурсника в теорію науки про мову, покликаний дати комплексні знання про мову як об'єкт наукового дослідження та як системне і структуроване явище, підготувати студента до свідомого сприйняття предметів мовознавчого циклу, які вивчатимуться в подальшому. Важливим аспектом вивчення дисципліни «Вступ до мовознавства» є формування у студентів-філологів навичок грамотного використання своїх знань з цієї дисципліни в практичній діяльності філолога широкого профілю.

Обсяг самостійної роботи студентів передбачає виконання домашніх письмових завдань за темами практичних занять, роботу з науковою літературою, що поглибить теоретичний та практичний рівень знань з дисципліни. Їхня мета – надання студентам можливості набрати максимальну кількість балів під час навчання для оцінювання їхньої роботи за системою ECTS.

Мета курсу: дати початкові теоретичні знання та практичні уміння із загального мовознавства, ознайомити студентів з основними закономірностями і найважливішими явищами мовознавства як науки, сучасними аспектами дослідження лінгвістики, термінологією фонологічної, лексичної та граматичної (морфологія, синтаксис) мовних підсистем; засвоїти спеціальні методи дослідження лінгвістики як науки, подати базовий термінологічний апарат лінгвістичної науки.

Після вивчення навчальної дисципліни студент має набути таких результатів навчання:

1. Студент повинен **знати:**

- змістову структуру мовознавства як науки;
- основні поняття та терміни мовознавства;
- природу, сутність, функції і будову мови;
- рівні мовної структури, їх одиниці, категорії, системні відношення;
- генеалогічну і типологічну класифікації мов світу.

2. Студент повинен **уміти:**

- давати визначення поняттям та основним лінгвістичним термінам;
- характеризувати та визначати основні мовні одиниці, явища, процеси кожного з рівнів мовної структури;
- аналізувати мовний матеріал і робити висновки;

– визначати класифікаційні ознаки мов (за генеалогічною та типологічною класифікаціями);

– використовувати набуті знання на заняттях з інших дисциплін мовознавчого циклу.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами: сучасна українська мова, історія української мови, іноземна мова, правописний практикум.

ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ (ЗА ЛЕКЦІЯМИ)

Змістовий модуль 1

Мова, мовлення та їхнє дослідження в сучасному мовознавстві.

«Вступ до мовознавства» як наукова дисципліна. Мовознавство як наука

«Вступ до мовознавства» як наукова дисципліна: предмет та мета вивчення. Мовознавство як наукова галузь. Філологія та мовознавство. Мова як об'єкт вивчення лінгвістики та інших наук. Теоретичний та прикладний аспекти вивчення мови. Теоретичне мовознавство: загальне та конкретне. Конкретне мовознавство в діяхронії та синхронії. Прикладне та практичне мовознавство. Комп'ютерна лінгвістика.

Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень. Функції мови

Становлення мовознавства як науки від давнини до сучасності. Зародження мовознавства: від виникнення письма чи від методології. Напрями лінгвістичних досліджень. Порівняльно-історичне, структурне та функціональне мовознавство. Порівняльно-історичний напрям зі своїм об'єктом, предметом та методом вивчення (початок ХІХ ст.) – початок мовознавства як науки. Перші слов'янські граматики Лаврентія Зизанія, Мелетія Смотрицького – час зародження наукового вивчення українського мовознавства. Подальший розвиток українського мовознавства пов'язаний із постатями П. Житецького, О. Потебні, І. Огієнка, Є. Тимченка та інших. Структуралізм середини ХХ ст.: погляд на мову як системно-структурне явище. Функціональна лінгвістика (кінець ХХ ст.): реалізація (функціонування) мови як системи в мовленні. Прагматика. Антропоцентризм. Загальнонаукові та спеціальні методи дослідження мови і мовлення. Порівняльно-історичний (реконструкція), структурний, описовий, зіставний методи. Функції мови: основні та додаткові. Основні функції мови: комунікативна, мислеоформлювальна, когнітивна, емотивна.

Питання природи мови

До проблеми природи мови як явища (Що таке мова? У чому її суть?) наука мала різні підходи. Прихильники біологічного (натуралістичного) напрямку вважали, що мова подібна до біологічного організму і є особливою фізіологічною функцією людини (А. Шлейхер, М. Мюллер). Представники психологічного напрямку (В. Гумбольдт, Г. Штейнталь) вбачали специфіку й суть мови в діяльності індивідуальної психіки людини. «Молодограматики» (Г. Пауль, К. Бругман) визначали подвійність мовних явищ: звуки є явищем фізичним, а поняття, яке цими звуками виражається – психічне або духовне явище; мова, що складається зі слів, які виражають поняття, – явище психофізичне. Ф. де Соссюр та психічно-соціологічний напрямок у мовознавстві: мова як система умовних знаків, якою корис-

туються члени психічно об'єднаного колективу. Глосематики: мова – явище чистої форми, знакові системи позбавлені реальності. Матеріалістичний підхід: мова не лише засіб комунікації, а й засіб матеріалізації людської думки.

Усна та писемна форми мови. Мова – системно-структурне явище

Усні мови є первинною формою існування. Після появи письма деякі мови почали існувати в двох формах. Усню та писемну форми мають усі національні мови, що існують у всіх книжних стилях: офіційно-діловому, науковому, публіцистичному, художньому. Лише в усній формі існують територіальні та соціальні діалекти тих мов, що мають писемність.

Мова як система об'єктивно чинних, соціально закріплених знаків, або одиниць (коду): звуки, слова, граматичні моделі – використовується всіма мовцями в спілкуванні. Мовні одиниці становлять систему (взаємозв'язки між собою: категорії, значення, форми вираження) та ієрархічну структуру мовних рівнів (мовні одиниці нижчого рівня складають одиниці більш вищих рівнів). Система мовних одиниць: фонема (звук), морфема, слово (лексема та графема), словосполучення та речення, текст. Мовна структура: фонологічний (фонетичний), морфемний, лексичний, граматичний (морфологічний та синтаксичний) рівні.

Мова і мовлення.

Мовлення як об'єкт вивчення сучасних лінгвістичних дисциплін

Кожна конкретна мова як сукупність мовних одиниць, об'єднаних у систему, існує і розвивається в мовленні як окремого мовця, так і всіх разом членів певного суспільства. Дихотомія мови і мовлення та її ознаки: статичність – динамічність, об'єктивність – індивідуальність (суб'єктивність), системність – варіативність, ідеальність – неідеальність.

Мовлення вивчається багатьма галузями мовознавства. Сучасне мовознавство вирізняється появою нових мовознавчих наук зі своїми предметами дослідження та поняттєво-термінологічним апаратом, у межах яких учені хочуть пояснити природу, функції, сутність мови і мовлення. Комунікативна лінгвістика. Дискур-сологія. Лінгвістика тексту. Лінгвогендерологія. Лінгвістична генологія. Психолінгвістика. Соціолінгвістика. Теорія мовного впливу: НЛП та сугестивна лінгвістика. Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія. Когнітивна лінгвістика.

Походження мови: різні гіпотези

Зв'язок антропо- та глотогенезу. Основні гіпотези походження мови. Креаціонізм у міфології та релігійних вченнях: мова як результат творчості певного божества або надприродної сутності. Теорії «фюсей» (об'єкти отримують назви відповідно до їх природних властивостей) та «тесей» (назви об'єктів виникали за

договором у мовних суспільствах). Звуконаслідувальна, звукосимволічна, вигукова гіпотези: мова – відображення природних ознак предметів або емоційних реакцій мовця на явища навколишнього світу. Гіпотеза соціального договору, гіпотеза трудових вигуків: мова – результат суспільної домовленості, що виникла внаслідок соціального способу життя людей та їхньої спільної трудової діяльності. Жестова гіпотеза (М. Марр, В. Іванов, М. Карбалліс, М. Томаселло): умовному мовному знаку в комунікації людей передували вказівні жести та пантоміма, що набули значення впродовж еволюції фізіології людини і вивільнення рук; пантоміму замінили повнозначні слова, а вказівні жести – службові.

І. Голубовська: комунікативно навантажені жести, напевно, передували звукам, бо жестикуляція й досі є невід'ємним компонентом вербального спілкування; найдавнішим мовним матеріалом було звуконаслідування, емоційні вигуки та голофрази (*дзуськи! геть! гайда! гей!*).

Теорія моногенезу: первісно єдина спільна мова, внаслідок розселення давніх людей і процесів етно-мовного розділення на різні етноси та діалекти, дала початок прамовам численних мовних сімей. Теорія генеалогічної класифікації мов світу на основі їхньої спорідненості у межах мовних сімей. Теорія полігенезу: людина та її мова виникли принаймні у 2-х місцях на Землі.

Мова і суспільство. Соціолінгвістика. Соціальна диференціація мов

Мова – явище суспільне вже за своїм походженням: вона виникла в колективі для потреб порозуміння і комунікації. Взаємозалежність розвитку та змін суспільства і його мови / мов. За умови зникнення суспільства (племені, народу тощо) зникає і його мова («мертві» мови). Межі мов і рас не збігаються. На будь-якому етапі свого розвитку мові як суспільному явищу властиві конкретно-історичні норми. Певна міра унормованості властива навіть для усної форми мови, оскільки є умовою можливості комунікації. Загальні ознаки мовної норми: вибірковість із багатьох варіантів, стійкість, обов'язковість, правильність. Соціальний діалект або соціолект. Соціальна диференціація мови: професійна лексика, термінологія, жаргон, сленг, аргю.

Мова і мислення

Мислення – найвища форма відображення у психіці людини предметів, явищ навколишньої дійсності та їхніх зв'язків у вигляді понять, суджень, теорій. Домовне та позадомовне мислення. Три типи мислення: вербальне (поняттєве), технічне та образне. Наявність позадомовних форм мислення підтверджується вченням І. Павлова про дві сигнальні системи дійсності. Сукупність умовних рефлексів від явищ навколишньої дійсності, спільна і для тварини, і для людини – це перша сигнальна система. Друга сигнальна система властива лише людині, вона пов'язана зі

словом як сигналом сигналу; друга сигнальна система – основа формування абстрактних понять і переходу від психіки тварини до психіки людини.

Дослідження нейрофізіологів у галузі функціональної асиметрії кори великих півкуль головного мозку людини як доказ наявності в ньому мовних центрів (центр Брока та центр Верніке), що відповідають за породження та розуміння мовлення.

Знакова теорія мови. Семіотика

Мовний знак – двостороння психічна сутність, що пов'язує поняття та звучання. Семіотика – наука, що вивчає різні знакові системи та властивості мовних знаків. Ч. Пірс сформував основні положення семіотики та запропонував типологію знаків. Типологія знаків Ч. Пірса: знаки-індекси, знаки-копії, знаки-символи. Специфіка та функції мовного знака (за Ф. де Соссюром): довільність, лінійність, змінність.

Змістовий модуль 2

Класифікації мов світу. Мовна система: одиниці та рівні мови.

Класифікації мов світу

Класифікації мов світу: генеалогічна, типологічна, соціолінгвістична, синтаксична тощо. Порівняльно-історичне мовознавство. Генеалогічна класифікація мов. Індоевропейська сім'я та інші мовні сім'ї (тюркська, фіно-угорська, іберійсько-кавказька тощо). Типологічна класифікація мов. Способи вираження граматичних значень у мовах різних типів: флективні, аглютинативні, кореневі, полісинтетичні мови. Флективні мови аналітичної та синтетичної будови. Граматичний спосіб, граматична форма, граматичний засіб.

Розділи мовознавства та їхні мовні одиниці

Фонологія та фонетика. Фонема та звук. Лексикологія та її підрозділи (фразеологія, ономастика, термінологія). Лексема, фразема, ідіома, онім, термін. Морфеміка та словотвір. Морфема. Граматика: морфологія та синтаксис. Граматична форма (грамема), словосполучення та речення. Граматичні класи слів: частини мови. Текст та дискурс.

Фонетика. Взаємодія звуків у процесі мовлення. Фонологія

Фонетика як наука. Аспекти вивчення звуків. Класифікація звуків мови. Позиційні та комбінаторні зміни звуків. Фонетичні й історичні чергування. Звукові закони. Фонологія як наука. Поняття фонем. Фонетичне членування мовленнєвого потоку.

Лексикологія

Лексикологія як наука, її розділи. Основні ознаки слова. Слово й морфема, слово й лексема. Лексичне значення. Типи лексичного значення. Полісемія. Лексико-семантичне поле. Синонімія. Омонімія. Антонімія. Стилiстичне розташування словникового складу мови. Фразеологія. Різні підходи до класифікації фразеологізмів.

Словотвір

Предмет і завдання словотвору. Словотвірна структура слова. Способи словотворення.

Граматика. Морфологія

Граматична будова мови як предмет граматики. Розділи граматики. Граматичне значення. Типи граматичних значень слова та засоби їх вираження. Поняття граматичної форми, парадигми та граматичної категорії. Структура слова. Класифікація морфем. Основні морфологічні процеси. Частини мови як лексико-граматичні розряди (класи) слів.

Граматика. Синтаксис

Типи синтаксичних зв'язків у словосполученні. Основні ознаки речення. Речення і судження. Синтаксичні одиниці і категорії. Актуальне членування речення. Текст і дискурс.

Письмо. Графіка. Орфографія

Значення письма в історії суспільства. Предметне «письмо», піктографія, ідеографія. Основні етапи розвитку фонографічного письма.

Поняття про графіку та орфографію. Орфографія, орфограма. Принципи орфографії: фонетичний, морфологічний, історичний та смисловий.

ТЕМИ І ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Діагностична контрольна робота (див. МАТЕРІАЛИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ).

Практичне заняття № 2

Аспекти, напрями, методи вивчення мови.

Питання природи мови: різні підходи

План

1. Мовознавство: об'єкт, предмет та мета вивчення.
2. Аспекти вивчення мови в лінгвістиці: теоретичний, прикладний та практичний.
3. Теоретичне мовознавство: загальне та конкретне.
4. Конкретне мовознавство в синхронії та діячронії.
5. Прикладне та практичне мовознавство. Комп'ютерна лінгвістика.
6. Питання природи мови:
 - а) біологічний підхід;
 - б) психологічний підхід;
 - в) «молодограматизм»;
 - г) психологічно-соціологічний напрям;
 - д) копенгагенська школа глосематики;
 - е) матеріалістичний підхід.

Самостійна робота до практичного заняття № 2

Виконати СРС № 1, СРС № 2, СРС № 3 (див. САМОСТІЙНІ РОБОТИ ДО ЛЕКЦІЙ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ).

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 9–23.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 8–19, 61–63.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 9–17, 18–21, 35–38.
4. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. Київ: Вища школа, 1974. С. 5–11, 24–29.

Практичне заняття № 3

Мова і мовлення

Мовлення як об'єкт вивчення сучасних лінгвістичних дисциплін

Колоквіум № 1 «Сучасні лінгвістичні дисципліни, що досліджують мовлення»
(див. КОЛОКВІУМИ).

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 50–55.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 20–35.
3. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 528 с.

Практичне заняття № 4

Соціальна диференціація мов (жаргон, сленг, арго)

План

1. Чому мова і суспільство взаємопов'язані? (5–6 аргументів).
2. Соціальна диференціація мов. Соціолект та діалект.
3. Професійна лексика. Групи професійної лексики. Професіоналізми та терміни.
4. Жаргон та сленг. Різновиди.
5. Специфіка арго.

Самостійна робота до практичного заняття № 4

Виконати СРС № 4 (див. САМОСТІЙНІ РОБОТИ ДО ЛЕКЦІЙ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ).

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 55–69.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 31–33, 36–38.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 22–26.
4. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 191–225.

Практичне заняття № 5

Зв'язок мови і мислення

План

1. Мова, мислення, свідомість.
2. Домовне та позадомовне мислення. Внутрішнє мовлення.
3. Три типи мислення: вербальне, технічне та образне.
4. Учення І. Павлова про дві сигнальні системи і мова.
5. Вивчення психофізіологічного зв'язку між мовою та мисленням. Мовні центри. Функціональна асиметрія кори великих півкуль головного мозку людини.

Самостійна робота до практичного заняття № 5

Виконати СРС № 5 (див. САМОСТІЙНІ РОБОТИ ДО ЛЕКЦІЙ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ).

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 71–82.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 53–59.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 26–29.
4. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 98–125.

Практичне заняття № 6

Фонетика і фонологія. Фонетичні процеси в мовах світу

План

1. Фонетика як лінгвістична дисципліна.
2. Три аспекти вивчення звуків:
 - а) фізичний аспект;
 - б) фізіологічний аспект;
 - в) лінгвістичний аспект.
3. Класифікація звуків:
 - а) класифікація голосних;
 - б) класифікація приголосних.
4. Фонетичне членування мовленнєвого потоку.
5. Фонетичні процеси:
 - а) позиційні зміни;

- б) комбінаторні зміни;
 - в) живі та історичні фонетичні зміни;
 - г) спонтанні звукові зміни.
6. Фонетичні закони.
7. Орфоепія. Транскрипція і транслітерація.

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 170–199.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 109–165.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 102–163.

Практичне заняття № 7

Генеалогічна класифікація мов світу

Колоквіум № 2 «Країна та її народ / народи і мова / мови в структурі генеалогічної класифікації мов» (див. КОЛОКВІУМИ).

Самостійна робота до практичного заняття № 7

Підготуватися до підсумкового тесту з теми «Генеалогічна класифікація мов світу» (зразок тесту див. АЛГОРИТМИ ТА ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, СРС, ТЕСТІВ, МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ).

Література

1. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Генеалогічна класифікація мов. *Вступ до мовознавства*. Київ: Вища школа, 1974. С. 263–291.
2. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 94–132.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 86–96.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 58–101.

Практичне заняття № 8

Способи вираження граматичних значень у мовах різних типів

План

1. Типологічна класифікація мов.
2. Поняття *граматична категорія, граматичне значення, граматична форма, граматичний засіб, граматичний спосіб*.
3. Способи вираження граматичних значень у мовах різних типів: флективні, аглютинативні, кореневі, полісинтетичні мови.
4. Флективні мови аналітичної та синтетичної будови.

Самостійна робота до практичного заняття № 8

Виконати СРС № 6 (див. САМОСТІЙНІ РОБОТИ ДО ЛЕКЦІЙ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ).

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 133–144, 239–246.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 97–104.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 284–294, 321–332.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 165–180.

Практичне заняття № 9

Лексикологія. Лексико-семантична система мови. Природа номінації

План

1. Лексикологія, її розділи та предмет вивчення.
2. Слово як одиниця мови. Відмінність слова від морфеми та речення. Функції слова.
3. Лексема і словоформа.
4. Лексичне значення.
5. Слово, поняття, концепт.
6. Лексико-семантичні категорії.
7. Природа номінації.

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І.О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 247–283.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 182–231.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 181–261.

Практичне заняття № 10 **Граматика. Морфологія та синтаксис**

План

1. Граматика та її розділи. Предмет граматики. Основні одиниці граматичної будови мови.
2. Сучасні погляди вчених на частини мови.
3. Характеристика основних частин мови та своєрідність їх виділення в різних мовах світу.
4. Словосполучення. Типи словосполучень.
5. Речення та його ознаки. Структура речення та його види.
6. Граматичне та актуальне членування речення.

Література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І.О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. С. 210–246, 287–305.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. С. 257–319.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. С. 262–320.

МАТЕРІАЛИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Діагностична контрольна робота

1. Визначте, які розділи мовознавства вивчають слово як основну одиницю? Охарактеризувати різницю у вивченні слова цими розділами:

- а) фонетика;
- б) лексикологія;
- в) фразеологія;
- г) морфеміка;
- д) морфологія;
- е) синтаксис.

2. Встановіть, у якій з пар слів ми спостерігаємо реалізацію однієї фонетичної одиниці, а у якій – різні фонетичні одиниці? Що визначає різницю між цими парами?

- Сад – сядь.*
- Село – села.*

3. Знайдіть історично спільнокореневі слова:

Слова СУМ: *речення, ціна, колодязь, масний, жерти.*

Д.-рус. *ректи*, д.-рус. *ожерельє*, лит. *kaina*, д.-рус. *польза, масло, наречений*, готське *kalding, горло*, д.-рус. *нельзя, польза*.

Яка дисципліна, суміжна з СУМ, вивчає подібні мовні явища?

4. Як ви вважаєте, наведені пари слів з різних мов є позначенням одного об'єкта чи явища реальної дійсності? Про що свідчить їхня звукова різниця в номінації?

- серб. *зимовка* – нім. *der Gimpel* («стрибунець») – укр. *снігур*;
- рос. *супруга* – укр. *дружина*.

5. Знайдіть відповідності між словами та порядком їхніх морфем за будовою: *Паросток, викорчований, возз'єднаний, сузір'я, вдома.*

- а) префікс + корінь + суфікс + закінчення;
- б) префікс + префікс + корінь + суфікс + закінчення;
- в) префікс + корінь + суфікс;
- г) префікс + корінь + закінчення;
- д) префікс + корінь + суфікс + суфікс + закінчення.

6. Знайдіть помилки у відмінкових формах числівників. Який із числівників правильної форми?

Семидесяти, чотирьома, двохста трьох, двохстам п'ятдесяти шести, двомастами п'ятдесятьома шістьома, у двохстах п'ятидесятьох шістьох, стам сорокам п'ятьом.

7. Визначте серед поданих речень **повні та неповні**, за наявності обов'язкових для їхнього розуміння членів речення. Аргументуйте свою думку.

1) *Вже почалось, мабуть, майбутнє.*

2) *Нестерпний біль пекучого прозріння!*

3) *З безділля – смуток.*

4) *У нього очі – наче волошки в житі.*

5) *Напевне, в кожному з нас дрімає щось від Піфагора.*

6) *А згори сипле та сипле, витрушує душу з дзвіночків.*

7) *Навколо тільки дрімучий тютюн та мак.*

8) *В осінній млі така прозора мить минулих днів, розстріляних шрапнеллю...*

9) *Зустрічав схід сонця.*

8. Відредагуйте словосполучення відповідно до граматичних норм.

Відповідно посаді, згідно повідомлення, приймати участь, навчати мовознавству, маленьке колібрі, широке авеню, сидіти в пальто, домашнє завдання по математиці, хворіти ковідом, через дві години.

9. Чи відомо вам про генеалогічну класифікацію мов? У чому її принцип? Визначте споріднені серед наведених мов, розподіливши їх за групами за спорідненістю (романські, слов'янські, германські, угро-фінські, балтійські, тюркські, до жодної не належить).

Українська, молдавська, французька, японська, англійська, литовська, латиська, естонська, фінська, німецька, білоруська, румунська, азербайджанська, польська, угорська, турецька, казахська.

10. Порівняйте частини мови: спільне та відмінне – *іменник та прикметник, дієслово та іменник* (одну пару на вибір).

Практичне заняття № 2

Аспекти, напрями методи вивчення мови.

Питання природи мови: різні підходи

Завдання 1. Проаналізуйте наведені нижче висловлювання лінгвістів про сутність мови, розкрийте кожне положення, обґрунтуйте його. До якого мовознавства належать – загального чи конкретного, теоретичного чи при-

кладного? Визначте предмет / предмети дослідження мовознавства, про який / які йдеться в кожному висловлюванні.

Мова існує лише тому, що є суспільство, і людські суспільства не могли б існувати без мови.

Система асоціацій, а саме цим є мова, не передається безпосередньо від однієї особи до іншої: мова, як принагідно вже говорилося, не річ, а діяльність. Кожна дитина, навчаючись говорити, мусить сама створити собі систему асоціацій між рухами й відчуттями, подібну тій системі, якою володіє оточення. Вона не отримує від них готових прийомів артикуляції: вона навчається артикулювати, як вони, навпомацки й після багаторічних зусиль. Вона не одержує готових граматичних парадигм: вона створює кожну форму за зразком і подібно до тих, що вживають інші довкола неї; постійно чуємо *ми їмо – ви їсте, ми стоїмо – ви стоїте*, дитина навчається, коли потрібно, говорити *ви сидите*, якщо вона вже чула вислів *ми сидимо*. І так для усіх форм (**А. Мейс**).

Будучи продуктом людської діяльності, мова разом з останньою має цільову спрямованість. Аналіз мовленнєвої діяльності як засобу спілкування показує, що найбільш звичною метою мовця, котра виявляється найчіткіше, є висловлювання. Тому до лінгвістичного аналізу слід підходити з функціональної точки зору. З цієї точки зору мова є системою засобів вираження, яка слугує певній меті. Жодне явище в мові не можна зрозуміти без врахування системи, до котрої вони належать (**Тези Празького лінгвістичного гуртка**).

Усе, що напруженими зусиллями багатьох вчених з'ясовано в питанні про походження мови, переконує в тому, що мова виникла як засіб спілкування людей між собою; це спілкування мало на меті повідомлення мовцем не назв окремих уявлень, а тих чи інших поєднань уявлень, що відповідають духовним його переживанням, що виявляють акти його мислення. Отже, словесний знак отримав спочатку ті окремі сприйняття, відчуття, почуття, бажання, а також поєднання відповідних їм уявлень, котрі виникли в душі мовця для виявлення його волі, для утвердження чи заперечення чогось; і лише пізніше, шляхом розчленування цих словесних знаків, простих чи складних сполучень, вийшли слова, які позначили окремі уявлення (**О. О. Шахматов**).

Мовознавство займається дослідженням мови, чи людського мовлення, в усьому її розмаїтті. Але якщо ми звернемо увагу на ту обставину, що племінних і народних мов може бути кілька тисяч, а людського життя, навіть при найбільших здібностях, вистачає лише на пізнання тільки невеликої частки цієї маси, то виявиться, що лінгвістика як завершене ціле є й залишатиметься завжди лише недосяжним ідеалом. Жодна книга не може описати цілісну систему мовознавства. Жодна людська голова не в змозі осягнути всю масу належних сюди фактів.

Кожний з дослідників мови тримає у своїй голові лише уривок, лише невеликий уламок цілого, котрий дає йому можливість дійти до загального погляду на ціле й створити собі менше чи більше відповідну, точну картину мовного життя взагалі (І. О. Бодуен де Куртене).

Завдання 2. Визначте, в яких із нижченаведених формулювань вказаний лише об'єкт лінгвістичного дослідження, а в яких і предмет:

Іменник сучасної української мови; категорія роду іменника; прагматичний аспект вживання етикетних формул; етикетні формули в англійській мові; типи односкладних речень в українській мові; семантичні особливості односкладних особових речень; порівняння форм граматичної категорії роду іменника в сучасній українській мові; типологія та структура іменних односкладних речень; фразеологізми у романі Марії Матіос «Солодка Даруся»; семантико-структурні параметри порівнянь у романі Василя Шкляра «Троця»; комунікативні функції часток у романі Дари Корній «Крила кольору хмар»; інтерактивні методи навчання як засіб розвитку учнів комунікативних і мовних умінь; конотативи в художньому тексті Олександра Олеся.

Завдання 3. Визначте, до якого аспекту належить кожен із наведених прикладів діяльності лінгвістів – прикладного чи теоретичного:

- 1) укладання й видання англо-українського правничого словника;
- 2) дослідження походження, виникнення висловів «внести свою лепту», «геростратова слава», «нитка Аріадни»;
- 3) використання відеоматеріалів у навчанні говоріння англійською мовою в середній школі;
- 4) лінгвістичні особливості англійського поетичного тексту в діахронії;
- 5) застосування методики CLIL в загальноосвітніх навчальних закладах із поглибленим вивченням іноземних мов;
- 6) створення корпусу читаного та спонтанного мовлення англійською мовою носіїв української мови;
- 7) лінгвальні засоби репрезентації сучасного українського лінгвального дискурсу.

Завдання 4: Зробіть лінгвістичний аналіз слів за допомогою різних методів, наприклад: порівняльно-історичного, структурного, компонентного аналізу, описового тощо:

- укр. білий – рос. белый – д.-укр. бѣлии;
- укр. сіль – рос. соль – д.-укр. соль;
- укр. малесенький – рос. маленький;
- укр. вродливий – рос. уродливый;

укр. смородина, сморід – рос. черная смородина;
укр. перемогти – рос. победить, укр. переможу – рос. ...?;
укр. сваритися – рос. свариться;
укр. натщесерце – рос. натощак.

Практичне заняття № 3

Мова і мовлення

Мовлення як об'єкт вивчення сучасних лінгвістичних дисциплін

Колоквіум № 1 «Сучасні лінгвістичні дисципліни, що досліджують мовлення»
(див. КОЛОКВІУМИ).

Практичне заняття № 4

Соціальна диференціація мов (жаргон, сленг, аргі)

Змагання команд

Команда 1

Завдання 1. Представити ідею Фердинанда де Соссюра про суспільство як психічно об'єднаний колектив у довільній формі (візуальній, образній, акторській, пантомімній, звуковій тощо).

Завдання 2. Проаналізуйте причини звернення посадовця, з якими соціо-лінгвістичними аспектами це пов'язано:

«Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень звернувся до мовників загальнонаціональних телевізійних каналів «Рада», «24 канал», «5 канал», «Прямий», «Еспресо», «Ми – Україна», Національної суспільної телерадіокомпанії України, медіагруп «1+1 Media», «Starlight Media», «Inter Media Group» із проханням розглянути можливість достроково забезпечити реалізацію положень Закону України «Про медіа» щодо застосування державної мови в ефірі телевізійних медіа. Йдеться про застосування винятково української мови або здійснення дублювання, озвучення або перекладу українською мовою із застосуванням синхронного або послідовного перекладу виступів та реплік учасників програм, які використовують російську мову» (Джерело: мережа «Фейсбук»).

Завдання 3. Проаналізуйте явище суржику на всіх мовних рівнях (лексичному, фонетичному, морфологічному) у тексті та відредагуйте наведені приклади:

Даримо вам кухню / холодильник / стиральну машинку / пылесос і багато чого по мелочі / чим зможем / тим поможем.

Завдання 4. Навести по 5 лексем, які часто використовуються в студентському / учнівському мовному середовищі, витлумачити їхнє значення та статус (терміни, професіоналізми чи сленг).

Задання 5. За допомогою СУМ-11 (<http://sum.in.ua/>) та «Словника сучасного українського сленгу» (<https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001992>) простежити відмінність в семантиці слів ОРДА, ПАРА, ТРАВИТИ, які використовуються як загальноновживані та сленгові.

Завдання 6. Пояснити значення поданих жаргонних лексем; об'єднати їх у тематичні групи (комп'ютерний, геймерський, музичний, військовий, студентський, алкогольний).

Лабух, лаг, ламер, лисичка, лол, метр, мерзавчик, мікс, міксувати, мінусівка, мод, нуб, поліроль, полкан, попса, прапор, прога, прошити, равлик, ракета, розлочити, салабон, салага, сідюк, сіся, собачка, сопля, софт, спам, спамер, старлей, студік, тирнет, торпеда, тролити, троль, універ, фанера, флуд, флудер, холівар, чекушка, чіт, чітер, чорнило (сухарик), шліфанути, чайник, шмурдяк, юзер, юніт, ящик.

Завдання 7. Серед поданих значень багатозначних слів знайти жаргонні семми, визначити сферу їх уживання та мотивацію утворення.

БЕСЛЮ 1. Дерев'яна довга жердина з лопастью на кінці, за допомогою якої переміщують човен чи інше гребне судно; 2. Гвинтівка з оптичним прицілом; 3. Автомат Калашникова (АК-74) з нерозкладним прикладом; 4. Електрогітара; 5. Ложка.

ГУБА 1. Кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, що утворюють краї рота у людей і тварин; 2. Кінці кліщів чи лещат, що служать для захоплення, стискування або фіксації предметів; 3. Поширена назва заток, які глибоко вдаються в сушу, на Півночі; 4. Архаїчна назва адміністративно-територіальної округи, що пізніше відповідала повітові; 5. Гриб-трутовик; 6. Узагальнена назва будь-якого їстівного гриба, окрім білого; 7. Гауптвахта, місце в армії, де примусово утримують військовиків-порушників військової дисципліни; 8. Елемент аеродинамічного обвісу автомобіля, що розташовується у нижній частині бампера.

Команда 2

Завдання 1. Представити ідею «молодограматиків», що мова – це явище психофізичне і має комунікативне призначення у довільній формі (візуальній, образній, акторській, пантомімній, звуковій тощо).

Завдання 2. Проаналізуйте умови в минулому українського суспільства, які спричинили появу явища суржикю, змішаного мовлення чи інтерференції:

...даже (навіть), да (так), не (ні), када (коли), не нада (не потрібно), еле (ледве), щас / січас (зараз); їхав (поїхав), уволився (звільнився), дівся (подівся), поняв (зрозумів), получав (отримував), щитав («вважав» або «рахував» залежно від контексту), отдав (віддав), включив (ввімкнув); по вулицям (замість вулицями), на

російській мові (замість російською мовою), зошит по біології (замість зошит з біології); самий лучший (найкращий), саме тверде (найтвердіше) тощо (<https://kpi.ua/surzhik>).

Завдання 3. Проаналізуйте явище суржику на всіх мовних рівнях (лексичному, фонетичному, морфологічному) у наведеному тексті та відредагуйте їх:

Светочка / я вам желаю благополучія в сім'ї / взаємопоніманія / я один секрет тобі Светочка скажу / як в нього погане настроєніє / приходе додому / а ти кажи / я тобі нажарю картоплі на сковорідці / і буде вам порядок.

Завдання 4. Навести по 5 лексем, які часто використовуються в студентському/ учнівському мовному середовищі, витлумачити їхнє значення та статус (терміни, професіоналізми чи сленг).

Завдання 5. За допомогою СУМ-11 (<http://sum.in.ua/>) та «Словника сучасного українського сленгу» (<https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001992>) простежити відмінність в семантиці слів ВАЛИТИ, ЛПИТИ, НАРОД, які використовуються як загальноживані та сленгові.

Завдання 6. Пояснити значення поданих жаргонних лексем; об'єднати їх у тематичні групи (комп'ютерний, геймерський, музичний, військовий, студентський, алкогольний).

Адмін, айтішник, айренбі, алкаш (алканавт, алік, синяк, кірус, ханурик), ап, апгрейд, апнути, аська (ася), баг, бан, банити, баня, батя, баян, бетер, беха, бодяга, бодун, бот, броник, бурса, бухати, бухло, вафля, весло, висіти, вінда, відуха, вікі, вінт, вогнелис, вухо, геймер, гектар, гіг, гітараст, глюк, губа, гугнити, гуголь, девайс, гембель, дрова, дух, задрот, залізо, калаш, каспер, кеш, клава, комп, контра, копіпаст, курсак, лаба, лабати.

Завдання 7. Серед поданих значень багатозначних слів знайти жаргонні семми, визначити сферу їх уживання та мотивацію утворення.

МИЛЬНИЦЯ 1. Коробочка для мила; 2. Багаторічна трав'яниста рослина родини гвоздикових, яку використовують у фармацевтичному та текстильному виробництві, що містить сапонін – речовину, розчин якої дає піну; 3. Дешевий непрофесійний плівковий або цифровий фотоапарат; 4. Автомобіль «Запорожець» ЗАЗ-968; 5. Ігрова приставка Sony PlayStation 3.

ТРУБА 1. Довгий порожнистий предмет або пристрій, звичайно кільцевого перерізу, призначений для переміщення рідини, пари чи газу; 2. Духовий мідний музичний інструмент високого регістру з зігнутим у кільце циліндричним або конічним корпусом і розтрубом на кінці; взагалі духовий інструмент різного призначення; 3. Канал в організмі людини або тварини для сполучення між

органами; 4. Мобільний телефон; 5. Протитанкові гранатомети одноразової дії чи порожні корпуси від них, що залишились після пострілу; 6. Безвихідне скрутне становище; 7. Товста вена; 8. Популярний інтернет-сервер YouTube; 9. Підземний пішохідний перехід.

Практичне заняття № 5

Зв'язок мови і мислення

Завдання 1. Порівняйте висловлювання про походження мови лінгвістів та мислителів старого й нового часу, вкажіть, у чому суть їхніх теорій.

Спочатку люди жили, кажуть, необлаштованим і схожим на звіряче життям, виходили на пасовища й харчувалися смачною травою та деревними плодами. Під час нападу звірів потреба навчила їх допомагати один одному, і, збираючись разом від страху, вони почали впізнавати один одного. Голос їх був ще беззмістовним і нерозчленованим, але поступово вони перейшли до розчленованих слів і, встановивши один з одним символи для кожної речі, створили зрозуміле для них самих порозуміння стосовно усього. А через те, що такі об'єднання мали місце по всьому світу, то мова виявилася не в усіх рівнозвучною, бо кожен випадковим чином складала свої слова: звідси розмаїття в характері мов, а первісні об'єднання поклали початок усім племенам (**Сицилійський Діодор (I ст. н. е.)**).

Дієслова, слова дії – найнеобхідніша складова частина всіх мов, бо мова породжена працею, завжди супроводжувала її; людська спільна праця складає одвічний смисловий зміст усіх пракоренів... Предмети потрапляють в орбіту в міру того, як вони дотикаються в спільній трудовій діяльності, зазнають її впливу; як інакше був можливий загальний погляд і похідне від нього загальне позначення?

Лише спільна праця дає задовільне пояснення цих важливих явищ. Вона характеризується основною ознакою мови – загальністю; це не тонкий випадковий промінь, що струменіє, чим є оноματοпоетика – зображальні рефлексивні звуки Штейнталя – чи наслідування хижих звірів, як вважав Дарвін, чи пантоміміка, на думку Гейзера; усе це надто несуттєво й ніяк не могло породити людську мову – вельми важливе утворення, що зрослося у своєму нестримному розвитку з колективним буттям людини та її духовним життям; це живе джерело, що неперервно працює, бо до праці, спільної діяльності завжди звертався найдревніший людський гурт (**Нуаре Людвіг. Походження мови. 1877**).

Завдання 2. Які мисленнєві процеси задіяні у створенні назви в мові?

...спробуємо уявити та осмислити феномен, який у мові позначено словом їсти. Це – (1) процес, окремий акт, дія; (2) механічні дії органів споживання: зубів, губ, рота, слизової оболонки, м'язів ковтання, приймання шлунком і далі; (3) фізіологічний процес; (4) за характером дії – процес руйнування та знищення; (5) процес руйнування і знищення – кусання, гризіння, клювання, висмоктування;

ковтання, викидання; (6) процес механічної дії зубів – «розділяти на частини», «перемелювати» «розтирати» тривалий час; (7) процес хімічного руйнування – «розчиняти» за допомогою слини, якщо гірке, солоне, «отруйне» – «подрознює» слизову оболонку, викликає фізичний біль і погане самопочуття, поганий настрій; (8) за метою – це процес утамування відчуття голоду – одна з щоденних, нагальних людських потреб; (9) загалом ці процеси забезпечують життя людини, це образ основних потреб людини; (10) цей процес передбачає джерело «діставання їжі» – об'єкта споживання – «дають» (дитина, стара людина); «добути», «дістати», аби задовольнити потребу – «їсти»; (11) процес, що зумовлює діяльність суб'єкта, її характер – тварина, звір, людина – як дістати – «забити», «забрати», «заробити», «просити», «вимагати»; (12) процес, який повинен задовольнятися доти, доки існує життя; (13) процес фізіологічний, який, якщо його не задовольнити, призводить до дискомфорту у самопочутті, настрої, викликає злість, агресію; (14) відчуття задоволення – насолода, благість.

Якщо спробуємо відповісти на запитання, чи аналізована мовна одиниця є лексемою, тобто чи пов'язані між собою її семантичний певним елементом смислу, отримаємо позитивну відповідь: смислова структура лексеми їсти фіксує для нас у мові образ, наше уявлення про феномен «споживання їжі», а семантика розкривають окремі сторони цього феномену (**Ж. П. Соколовська**).

Практичне заняття № 6

Фонетика і фонологія. Фонетичні процеси в мовах світу

Завдання 1. *Визначте, який фонетичний процес викликає зміну фонетичної структури кожного з поданих слів.*

1) Грець. *Karkodilos* → крокодил; лат. *vespa* → *vespa*; давньоруськ. *сребръный* → срібний, *гърньчарь* (гончарь) → гончар; рос. *сыворотка*, укр. *сироватка*, *капость* → *пакость*, *решетувати* – *шеретувати* (*решето*), *намисто* – *монисто*; італ. *palude* → *radule*; франц. *bataillon* → батальйон; франц. *medaillon* → медальйон; трагіко-комедія → трагікокомедія; *Italia* → Італія; грець. *Krateros* → кратер.

2) Просторічна вимова іншомовних слів: *фрукти* – *круфти*, *вуаль* – *уваль*, *аксіома* – *аксіјома*, *бібліотека*, *біволог*.

Завдання 2. *Порівняйте слова і визначте характер фонетичних змін, які відбулися в українській мові.*

1) Отчизна – вітчизна, острый – гострий, огонь – вогонь, она – вона, онъ – він; діалект. обід – гобід, Умань – Гумань, антенa – гантена, Оля – Голя, індик – гіндик, огірок – гурок, Олесь – Лесь, Опанас – Панас, огород – город.

2) Давньоруськ. *рѣжавий*, *мъгла*; укр. *іржавий*, *імла*.

3) Игра – гра, кѣде – где – де, мягко – м'яко, нѣкѣде – ніде, блиск – лиск, польвѣто/ра – піввтора – півтора, пѣрвѣший – перший, Грицько – Рицько, Григор –

Ригорко, чего – чого – чоо – чо, нїчого – нічого – нічо, седмь – сім, яблоко – яблуко, только – тільки – тіки, щастя – щасливий, свист – свиснути, пойду – піду.

4) Давньорус. *срібро* – укр. *срібло*, літ. *практика* – розм. *практика*, *верблюд* – *вельблюд*, *дамба* – *данба*, пол. *mlokosos* – *mlokos*, д.-рус. *доброе* – укр. *добре*, словац. *obwodza* – *ododza* (*віжки*), *какао* – *какаво*, *фіалка* – *фіялка*, *срам* – розм. *страм*, прасл. *тъгла* – чеськ. *thla*, словац. *htla*, *хвалити* – *фалити*, *факт* – *хвакт*, д.-рус. *почтевать* – рос. *потчевать*, д.-рус. *суровый* – укр. *суворий*.

Практичне заняття № 7

Генеалогічна класифікація мов світу

Матеріали (вправи) в презентації «Генеалогічна класифікація мов світу» у папці «Файли», у класі Teams УМЛ_2024_Вступ до мовознавства за посиланням: <https://teams.microsoft.com/v2/>

Практичне заняття № 8

Способи вираження граматичних значень у мовах різних типів

Робота в групах

Група 1

Завдання 1. Пояснити специфіку ізолюючого типу мов, за типологією В. Гумбольдта: 1) засоби вираження граматичних значень; 2) які мови належать до цього типу; 3) навести приклади конкретних мовних явищ (слів, речень тощо).

Завдання 2. Визначити на прикладах мовних явищ з мов різних типів ступінь синтезування граматичних значень: 1) який тип мови (флексивний чи аглютинативний; синтетичний, аналітичний, полісинтетичний); 2) які А. граматичні категорії та Б. граматичні значення виражені, якими В. граматичними засобами та якими відповідними Г. граматичними способами; 3) за можливості вказати мову:

Група 1

singen «співати» – *sangen* «співали»;

la table «(цей) стіл» – *une table* «(якийсь) стіл»;

goose «гуска» – *geese* «гуси»;

table tennis (настільний теніс) – *tennis table* (тенісний стіл);

bouche «рот» – *boubouche* «ротик».

Завдання 3. Зіставте мовні явища наведених мов, зробіть висновок про семантичні типологічні ознаки лексики цих мов:

«...укр. підліток охоплює вік від дванадцяти до шістнадцяти років, тоді як англ. *teenager* – від тринадцяти до дев'ятнадцяти років, франц. *adolescent* – від чотирнадцяти до двадцяти двох років...» (М. П. Кочерган «Основи зіставного мовознавства»).

Група 2

Завдання 1. Пояснити специфіку флективного типу мов, за типологією В. Гумбольдта: 1) засоби вираження граматичних значень; 2) які мови належать до цього типу; 3) навести приклади конкретних мовних явищ (слів, речень тощо).

Завдання 2. Визначити на прикладах мовних явищ з мов різних типів ступінь синтезування граматичних значень: 1) який тип мови (флективний чи аглютинативний; синтетичний, аналітичний, полісинтетичний); 2) які А. граматичні категорії та Б. граматичні значення виражені, якими В. граматичними засобами та якими відповідними Г. граматичними способами; 3) за можливості вказати мову:

Група 2

sará «жінка-міністр» – *Sára* «власне жіноче ім'я»;

the booke of my father «книжка мого батька»;

рукі – *ру́ки*;

der Deutsche «німець» – *die Deutsche* «німкеня»;

I shall read «Я буду читати» – *I am reading* «читаю» – *I have read* «я читав».

Завдання 3. Зіставте мовні явища наведених мов, зробіть висновок про семантичні типологічні ознаки лексики цих мов:

«...рос. закрыть (дверь, собрание, зонт) – укр. зачинити (двері), закрити (збори), згорнути (парасольку); чеськ. řezat (maso, suché větve, dříví) – укр. різати (м'ясо), пиляти (дрова), обрізати (сухі гілки); рос. общий – укр. спільний та загальний, рос. точка – укр. точка та крапка, рос. способность – укр. здібність та здатність...» (М. П. Кочерган «Основи зіставного мовознавства»).

Група 3

Завдання 1. Пояснити специфіку аглютинативного типу мов, за морфологічною типологією В. Гумбольдта: 1) засоби вираження граматичних значень; 2) які мови належать до цього типу; 3) навести приклади конкретних мовних явищ (слів, речень тощо).

Завдання 2. Визначити на прикладах мовних явищ із мов різних типів ступінь синтезування граматичних значень: 1) який тип мови (флективний чи аглютинативний; синтетичний, аналітичний, полісинтетичний); 2) які А. граматичні категорії та Б. граматичні значення виражені, якими В. граматичними засобами та якими відповідними Г. граматичними способами; 3) за можливості вказати мову.

Група 3

Du gehest nach Hause «Ти йдеш додому» – *Gehest du nach Hause?* «Чи ти йдеш додому?»;

кызыл «червоний» – кызыл-кызыл «найчервоніший»;

A woman came out of the house «Із дому вийшла жінка» – *The woman came out of the house* «Жінка вийшла із дому»;

класть – положить, *data-shmata* «непридатні, нецікаві дані», *theory-shtheory* «погана, нецікава теорія»;

писати – писатиму.

Завдання 3. *Зіставте мовні явища наведених мов, зробіть висновок про семантичні типологічні ознаки лексики цих мов:*

«В англійській мові, як і в українській, у тварин і людей є *backs* «спини», *necks* «ший», а в іспанській тварини мають відповідно *lomo* та *rescuerdo*, а люди *espalda* і *swello* (Кочерган М. П. «Основи зіставного мовознавства»).

Практичне заняття № 9

Лексикологія. Лексико-семантична система мови. Природа номінації

Завдання 1. *Нижче пропонуються лексико-семантичні варіанти (вони виділені), що мають однакову форму. Їх необхідно розподілити за різними лексемами. Скільки самостійних слів-омонімів і скільки в кожного з них значень зустрічається у прикладах? Поясніть своє рішення, подайте коротке тлумачення всім виділеним словам та опишіть зв'язок значень одного слова.*

I.

1. Сьогодні в нашому будинку **труять** мишей.
2. Коли ви палите, ви **труїте** себе нікотинном.
3. Своїми докорами він постійно **труїв** дружину.

II.

1. Ти не потрапляєш у **фокус**, підійди ближче.
2. Визначити **фокус** лінзи можна за цією формулою.
3. Господар цілий вечір показував дітям картярські **фокуси**.
4. Вона викинула ще один **фокус**.
5. Рецепт пирога простий, увесь **фокус** на тому, хто його готує.
6. Актриса постійно хотіла перебувати у **фокусі** уваги.

Завдання 2. *Проаналізуйте слова за схемою лексико-семантичного розбору.*

Без'язикий, бивень, бруківка, ватник, вогонь, вередник, вертоліт, вибоїна, гардина, гаситель, гендляр, гаманець, герань, гирло, глід, деревій, деркач, диба, дим, диня, дикун, доберман, економ, ешафот, езуїт, жалоба, жах, жбан, жезл, жовтяк,

журавлина, загадка, загін, зажура, зайча, затінок, звір, зло, ідіот, ішак, кабак, каблучка, калина, корінь, корито, корж, косарка, крик, кубіст, курінь, лихвар, лірник, літо, лось, мисник, мишва, міхур, мордач.

Завдання 3. Виділіть у тексті всі слова, що беруть участь у відношеннях синонімії, антонімії, гіпонімії і міронімії. Встановіть пари, трійки і т. д. цих слів.

I. У нас в квартирі багато тварин. У моїй кімнаті живуть дві собаки: вівчарка й пудель. На кухні спить кішка Муська. Вона так смішно вилизує свій хвіст. А у вітальні в клітці сидять два папуги. Інших птахів у нас немає. У ванні спить крокодил. А ще я хотів би придбати якогось хижака: тигра чи лева, але батьки не дозволили.

II. Лінгвістика – дивна наука. У ній багато різних розділів: фонетика, морфологія, синтаксис, семантика... Особливо семантика мені важко дається. Необхідно, наприклад, знати, що морфеми, слова і навіть речення – це знаки і в них є значення. Іноді замість «значення» говорять «смысл» і не вбачають у цьому різниці. Я взагалі-то не збирався бути мовником, думав, стану менеджером чи банкіром, але батьки наполягли на цій професії. Я гадав, буде легко, а виявилось важко. Адже до пуття навіть незрозуміло, як ця наука називається: чи то лінгвістика, чи то мовознавство. Як же нею після цього займатися?

Завдання 4. Із наведених нижче слів виділіть ті, котрі мають конотативне значення. Вкажіть, який додатковий відтінок виражений у них.

Коштовний, досить, хлопчисько, стіл, лазоревий, прибігти, марудник, море, розумник, спочивати, зошит, турботливий, волосина, графоманія, бабусенція, грак, приїхати, групівщина, праска, дівиця, флакон, дворняга, гуляка, добрий, самосхвалення, вискочка, читання, вдаритися, упертюх, високий, неприйнятний, швидко, серцеїд, осінь, дуб, роздягальня, ледар, дзвіночок, дівчинка, вікно, губатий, зеленавий, доріжка, бажання, бережливо, хатинка.

Практичне заняття № 10

Грамматика. Морфологія та синтаксис

Завдання 1. У поданих реченнях визначте граматичне значення кожного слова, укажіть, якими засобами ці значення передаються. У якій частині слів міститься переважно лексичне значення, а в яких граматичне?

Нестора часто називають літописцем. Це так, він справді вів літопис. Але правильніше його називати письменником та істориком. І не просто першим професійним істориком України-Русі, а батьком усієї нашої історії. (М. Слабошпицький «Батько української історії»).

Завдання 2. Визначте будову слів (форми слова, виділення закінчення та основи, спільнокореневі слова, корінь, афікси).

Пролісок, лісовик, зміна, беззмінний, степи, стежка, стежина, степовий, підземний, ходити, перехід, підфарбовувати, пофарбований.

Завдання 3. Перекладіть речення іноземною мовою, яку вивчаєте. Проаналізуйте та прокоментуйте особливості вираження граматичних значень та будову речень в іноземній та українській мові.

Мати любить дочку.

Батько любить сина.

Жінка читає книгу.

Студент добре відповідає.

Книга лежала на столі.

Завдання 4. Розгляньте подані приклади з української, російської та англійської мов. З'ясуйте, якими мовними засобами виражено граматичні значення у прикладах з кожної мови. Назвіть відповідний спосіб вираження граматичного значення.

Укр.: *птах* – *пташка, пташеня*; *поле* – *у полі, на полях*; *ходити* – *виходити, виходив, виходжу*; *веселий* – *веселіший, найвеселіший*.

Рос.: *садить* – *пересадить, посадили*; *дом* – *в доме, домик*; *спельй* – *более спельй, самый спельй*.

Англ.: *books*; *time* – *a time*; *foot* – *feet*; *take* – *took*.

Завдання 5. Складіть словосполучення, в яких опорні слова виступали б у ролі то головного, то залежного компонента. Визначте головне й залежне слово.

Добрий (добрий вчинок, добрий до людей); будувати (будувати садибу, вміти будувати); писати (писати грамотно, хотіти писати); вчитися (вчитися вдома, прагнути вчитися); думка (приємна думка, звернутися до думки вченого); життя (неймовірне життя, тікати від життя); вище (вище неба, стрибати вище); близько (близько до моря, підійти близько).

Зразок: рожеві хмари – рожевий від сонця.

Завдання 6. Визначте тип смислового зв'язку (атрибутивний, об'єктний, релятивний), морфологічне вираження стрижневого слова (іменне, дієслівне, прислівникове), тип підрядного зв'язку (узгодження, координація, керування, прилягання).

Весняний вітер, виконати завдання, п'ять учнів, він відповідав, працювати швидко, земля батьків, зустрічати друзів, холодна вода, річка Дніпро, дати відповідь, пожовклий лист, пісня про матір.

Завдання 7. Доберіть словосполучення. Визначте тип зв'язку слів у словосполученнях.

Стрижневе слово – залежне слово: іменник – прикметник; іменник – дієприкметник; іменник – числівник; іменник – займенник; дієслово – іменник; дієслово – займенник; іменник – іменник; іменник – займенник; прикметник – іменник; прислівник – іменник; дієслово – прислівник; дієслово – дієприслівник; дієслово – неозначена форма дієслова.

Завдання 8. Зробіть синтаксичний розбір речень.

Культура мовлення – це духовне обличчя людини. Вона свідчить про загальний розвиток особистості, про ступінь прилучення її до духовних багатств рідного народу й надбань усього людства. Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення. Якщо людина ясно, логічно мислить, то й мовлення в неї ясне, логічне.

КОЛОКВІУМИ

Колоквіум № 1. «Сучасні лінгвістичні дисципліни, що досліджують мовлення» на Практичному занятті № 3.

Обрати один із напрямків сучасних лінгвістичних досліджень, визначених у переліку нижче, та створити про нього доповідь, презентацію, повідомлення у довільній формі. Час доповіді: 5–7 хвилин. У процесі підготовки завдання дотримуватися такого плану(!):

1. Час заснування, передумови виникнення. Коротка історія чи етапи існування напрямку.

2. Основоположник(и) чи засновник(и) напрямку, послідовники. Їхній внесок у розвиток напрямку.

3. Основні проблеми й завдання, що розв'язуються прихильниками напрямку.

4. Найвідоміші опубліковані роботи, дослідження у розробленні напрямку.

5. Результати, досягнення, що доведені, винайдені теорії чи гіпотези, що представлені представниками, послідовниками напрямку.

Орієнтовний перелік сучасних дисциплін для повідомлень:

1. Структурна лінгвістика.

2. Соціолінгвістика.

3. Психолінгвістика.

4. Лінгвокультурологія.

5. Етнолінгвістика.

6. Лінгвістична гендерологія.

7. Лінгвістична жанрологія.

8. Дискурсологія.

9. Функціональна лінгвістика.

10. Прагматика.

11. Семіотика.

12. Когнітивна лінгвістика.

13. Теорія мовного впливу (сугестивна лінгвістика, нейролінгвістичне програмування).

14. Лінгвістика тексту.

15. Комп'ютерна лінгвістика.

16. Корпусна лінгвістика.

Колоквіум № 2. «Країна та її народ / народи і мова / мови в структурі генеалогічної класифікації мов» на Практичному занятті № 7.

Підготувати презентацію, відеоролик, реферат з характеристикою однієї з країн, чия мова та народ належать до ареалу індоевропейської чи іншої мовної сім'ї, охарактеризувати мову (або мови) обраної країни у структурі генеалогічної класифікації мов світу (зразок за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/1aUt5IU6wf92OSKpGED6J2zaW1mpge7Nr/view?usp=sharing>).

САМОСТІЙНІ РОБОТИ СТУДЕНТІВ (СРС)

СРС № 1. Після ознайомлення з лекційним матеріалом (Лекція 1) сформулювати мету вивчення курсу «Вступ до мовознавства» та окреслити основні проблеми курсу, що мають бути з'ясовані впродовж його вивчення.

СРС № 2. Визначити функції мови та охарактеризувати їхній зміст (Лекція 2).

СРС № 3. Встановити вчених-лінгвістів відповідно до всіх висвітлених на лекції підходів щодо природи та суті мови (Лекція 3).

СРС № 4. Знайти по 5 сленгових лексем (військових, сфери ІТ, геймерів, журналістів, студентів, школярів). Результати представити на Практичному занятті № 4.

СРС № 5. Підготувати асоціативний експеримент серед 2–5 своїх родичів, близьких, друзів, знайомих, одногрупників, проаналізувати результати та представити на Практичному занятті № 5 (узяти один концепт на вибір: «війна», «літо», «школа» тощо, та з'ясувати, з якими словами асоціюються у респондента ці слова).

СРС № 6. «Типологічна класифікація мов» (проаналізувати мовні факти за інструкцією) (див. АЛГОРИТМИ ТА ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, СРС, ТЕСТІВ, МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ).

АЛГОРИТМИ ТА ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ, СРС, ТЕСТІВ, МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Послідовність лексико-семантичного аналізу

1. З'ясувати тип номінації поданого для аналізу слова (речовий, ознаковий, проміжний).
2. Визначити лексичне значення слова за допомогою одного зі способів тлумачення (логічного: встановленням родо-видових співвідношень; описового; перелічувального; запереченням; лінгвістичного: через підбір синонімів; посиленням на значення твірного слова (словотвірний), етимологізуванням; контекстуального; тлумачення перекладом).
3. Спираючись на контекст, вказати тип лексичного значення: а) за співвіднесеністю з дійсністю (пряме чи переносне (метафора, метонімія, синекдоха); б) за походженням (первинне / непохідне чи вторинне / похідне); в) за лексичною сполучуваністю з іншими лексемами (вільне чи зв'язане (синтаксично, фразеологічно, конструктивно); г) за функцією в контексті (номінативна чи експресивна).
4. Визначте лексичну основу слова.
5. Зробити підсумок аналізу: план вираження (лексема) та план змісту (семема). Вкажіть сему (мінімальну одиницю плану змісту).

ЗРАЗОК аналізу на прикладі слова **журнал**

– Знайдіть ту одиницю смислу, яка містить значення слова журнал, тобто найближчий гіперонім для цього слова. Його значення і буде необхідним компонентом смислу.

ВІДПОВІДЬ: періодичне видання (для більшості носіїв української мови).

– Знайдіть ті одиниці, які можуть вважатися включеними в значення слова, тобто розглянути, яким є значення його гіпонімів.

ВІДПОВІДЬ: дитячий журнал, науковий журнал, науково-популярний журнал, професійний журнал і т. д. (для деяких носіїв мови);

«Бурда», «Веселка», «Нове в зарубіжній лінгвістиці» і т. д. (для більшості носіїв мови – це назви конкретних журналів).

– Виявіть одиниці того самого ієрархічного рівня, які перебувають у відношеннях несумісності чи перетину.

ВІДПОВІДЬ: книга, памфлет, газета, журнал. Значення слова журнал протиставляється значенням слів книга, памфлет за ознакою періодичності. Для слів газета, журнал ця ознака є інтегральною.

Журнал протиставлений газеті як видання зброшуроване, або переплетене.

– Складіть перелік тих мінімальних діагностичних компонентів, які, по-перше, відрізняють значення слова *журнал* від інших значень того ж рівня і дозволяють

адекватно додати його в межі вищого значення, і, по-друге, належно охоплюють значення його гіпонімів.

ВІДПОВІДЬ: періодичне видання, переплетене чи зброшуроване, за змістом і оформленням має доволі популярний характер.

– Сформулюйте дефініцію слова на підставі його діагностичних компонентів. Така дефініція зазвичай містить вказівку на клас, до якого належить значення слова (фактично – вказівку на значення найближчого гіпероніма), і на значимі протиставлення зі значеннями суміжними, що перетинаються й доповнюють. У дефініції бажано подати також ілюстрацію значень у вигляді переліку гіпонімів даного слова.

ВІДПОВІДЬ: періодичне видання, у переплетеному чи зброшурованому вигляді, що має відносно популярний зміст і яскраве оформлення, наприклад, «Бурда», «Спорт», «Городянин».

Нижче пропонуються лексико-семантичні варіанти (вони виділені), що мають однакову форму. Їх необхідно розподілити за різними лексемами. Скільки самостійних слів-омонімів і скільки в кожного з них значень зустрічається у прикладах? Поясніть своє рішення, подайте коротке тлумачення всіх виділених слів та опишіть зв'язок значень одного слова.

1. Подорожні довго **бродили** в лісі в пошуках дороги.
2. Що ти **бродиш** по хаті як неприкаяний?
3. Господиня поставила тісто **бродити**.
4. У ньому **бродить** страшна сила.

ЗРАЗОК пояснення:

Самостійних слів-омонімів – 2 (1, 2–3, 4).

Значення: бродили в лісі – блукали, не могли знайти дороги (1); бродиш по хаті – безцільна ходьба туди-сюди (2); тісто бродить – піднімається на дріжджах (3); страшна сила бродить в ньому – піднімається, шукає виходу (4). 1-ше та 2-ге значення пов'язані спільним компонентом значення (семою) – «рух», а 2-ге та 3-тє – спільним компонентом «підніматися».

Порядок синтаксичного розбору простого речення

1. Установити, що речення просте, підкреслити граматичну основу.
2. Характер членованості / нечленованості.
3. Склад головних членів (двоскладне / односкладне), якщо односкладне, зазначити його різновид.
4. Наявність другорядних членів речення (поширене / непоширене).
5. Наявність структурно обов'язкових членів речення (повне / неповне), якщо речення неповне, назвати його різновид.
6. Наявність ускладнень (ускладнене / неускладнене); якщо ускладнене, зазначити чим (однорідними членами, звертанням, вставленими і вставними конструкціями).

7. Функціональний тип речень (тип за метою висловлювання).
8. Тип речення за емоційним забарвленням.
9. Тип речення за характером предметних відношень.
10. Назвати члени речення, зазначити, чим вони виражені.

ЗРАЗОК тесту «Генеалогічна класифікація мов світу»

1. Генеалогічна класифікація мов світу – це:
 - а) поділ мов за спільністю будови (структури);
 - б) поділ мов за спільністю походження;
 - в) поділ мов за суспільною функцією.

2. Спорідненість української мови за даними генеалогічної класифікації є найбільшою з:
 - а) чеською мовою;
 - б) болгарською мовою;
 - в) білоруською мовою.

3. Правильно наведені основні групи індоєвропейської сім'ї мов у варіанті:
 - а) балтійська, германська, романська, кельтська, слов'янська та ін.;
 - б) слов'янська, індійська, іранська, анатолійська, грузинська та ін.;
 - в) грецька, анатолійська, азербайджанська, албанська, балтійська та ін.

4. Яка з мов належить до іберійсько-кавказької сім'ї мов?
 - а) вірменська;
 - б) баскська;
 - в) турецька.

5. Яка мова не належить до слов'янської групи мов?
 - а) сербська;
 - б) молдавська;
 - в) словацька.

6. Усі мови у варіанті належать до східнослов'янської мовної підгрупи:
 - а) українська, білоруська, русинська;
 - б) російська, білоруська, старослов'янська;
 - в) білоруська, українська, болгарська.

7. Усі мови у варіанті належать до германської групи мов:
 - а) голландська, готська, фризська;
 - б) шведська, бурська, бретонська;
 - в) англійська, провансальська, німецька.

8. Мертвими, за даними генеалогічної класифікації, є мови:
- а) фризська, провансальська, каталонська;
 - б) галльська, корнська, кашубська;
 - в) бретонська, менська, уельська.
9. Санскрит – це прामова однієї з груп індоєвропейської сім'ї мов:
- а) іранської;
 - б) анатолійської;
 - в) індійської.
10. Не є спорідненою з жодною іншою мовою світу мова:
- а) китайська;
 - б) тайська;
 - в) японська.

Приклади завдання СРС № 6
«Типологічна класифікація мов
(способи, форми та засоби вираження граматичних значень
у мовах різних типів)»:

Визначити в поданому мовному прикладі: 1) граматичний засіб, 2) граматичну категорію і граматичне значення, 3) граматичний спосіб вираження грам. значення, 4) спосіб синтезування граматичного значення (аналітичний чи синтетичний), 5) мову / мови.

der Mensch «людина» – *die Leute* «люди»;

I am «я є» – *You are* «ти є» – *He is* «він є»;

to walk «гуляти» – *a walk* «гуляння, прогулянка»;

You are a student «Ти студент» – *Are you a student?* «Чи ти студент?»;

balle «м'яч» – *baballe* «м'ячик».

ЗРАЗОК виконання:

hAbi «ткання» – *habI* «зітканий»: 1) зміна наголосу; 2) розрізнення іменників та прикметників / дієприкметників; 3) супрафіксація; 4) синтетичний; 5) тагальська мова.

Приклад модульної контрольної роботи
(тестові завдання закритого та відкритого типу):
Мовознавство як наука. Мова, її природа і функції

Варіант 6

1. Синонімом до терміна «конкретне мовознавство» є:
- а) загальне мовознавство;
 - б) часткове мовознавство;
 - в) прикладне мовознавство.

2. Елементи мовної системи називаються:

- а) мовними знаками;
- б) мовними одиницями;
- в) мовними універсаліями.

3. Предметом прикладного мовознавства є:

- а) дослідження походження людської мови;
- б) вивчення закономірностей функціонування мови;
- в) уніфікація термінології.

4. Компаративістика є складовою частиною мовознавчого напрямку:

- а) типологічного;
- б) структурного;
- в) порівняльно-історичного.

5. Створення зіставних граматики мов є результатом застосування:

- а) описового методу;
- б) порівняльно-історичного;
- в) типологічного.

6. Структурний метод пов'язаний із вивченням:

- а) мови як системи одиниць, що взаємодіють на різних мовних рівнях;
- б) історичного розвитку близько споріднених мов;
- в) типології неспоріднених та споріднених мов.

7. Когнітивна (пізнавальна) функція мови найбільше пов'язана з головною функцією мови:

- а) комунікативною;
- б) мислеоформлювальною;
- в) виражальною.

8. Поняття *мовна ситуація* та *мовна політика* пов'язані з:

- а) лінгвокультурологією;
- б) соціолінгвістикою;
- в) психолінгвістикою.

9. З якими поняттями асоціюються терміни *мова* і *мовлення*

- а) конвергенція та дивергенція;
- б) дедукція та індукція;
- в) абстракція і реалізація.

10. Функціональні стилі мови засвідчують:

- а) що мова залежить від психології людини;
- б) що мова залежить від потреб її носіїв;
- в) що мова залежить від генетичних чинників.

11. З якими поняттями логічно пов'язана пара «фонема – звук»?

- а) синхронія – діяхронія;
- б) мова – мовлення;
- в) теоретичне мовознавство – конкретна лінгвістика.

12. Об'єктом вивчення нейролінгвістичного програмування як одного з напрямів сучасного мовознавства є:

- а) текст та його компоненти, різновиди текстів;
- б) текст у сукупності з екстралінгвістичними факторами;
- в) текст та його вплив на адресатів мовного повідомлення.

13. Статус «мертвої» мова набуває, якщо:

- а) немає її усного побутування;
- б) немає її писемної форми;
- в) немає охочих її використовувати.

14. Терміни «позначувальне» й «позначуване» взяті з галузі:

- а) семіотики;
- б) психолінгвістики;
- в) соціолінгвістики.

15. Мова й вербальне мислення пов'язані у вченні фізіолога І. Павлова з:

- а) першою сигнальною системою;
- б) другою сигнальною системою;
- в) третьою сигнальною системою.

Завдання відкритої форми (5 балів): Як ви розумієте цитату про мову? Який із напрямів сучасної лінгвістики може займатися таким аспектом вивчення?

«Усі люди мають вроджені знання граматики, і це є основою для вивчення будь-якої мови. Іншими словами, мова для людини – базовий інстинкт... Мова схожа на ходіння. Попри те, що люди вчаться на прикладах, кожний із нас має фундаментальне розуміння механізмів, які є базовими. Саме тому більшість людей безпомилково відрізняють граматично правильну фразу від безглуздої, що складається з набору слів (Ноам Хомський).

Приклади індивідуально-пошукових завдань як альтернатива іспиту (усному):

1) Окреслити основні тези статті (мініконспект) та висловити свою думку щодо напряму мовознавства, до якого належать подібні аспекти вивчення мови:

<https://md-eksperiment.org/post/20221210-dvomovni-lyudi-kotri-znayut-inshij-alfavit-mayut-unikalnij-mozok?fbclid=IwAR0i7QQLWJ3pMAPC8ikLz9-FW98fYBaAos8 XuHZ V8Ybc0tjQC4UNmW7j0tg>

2) Визначити аргументи зв'язку мови та мислення в наведеному матеріалі за посиланням. Які мисленнєві процеси задіяні у ньому? Які функції мови виявляються в цих процесах?

https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-49441119?fbclid=IwAR1HDh-1w_q2OAD Q0MqAJi5uX-u0spLGXDdVyUN4LMAF1u6LxIQ80Wgy59s

3) Виписати з тексту всі іншомовні слова, зробити висновок про доцільність їхнього вживання в тексті (На які власне українські лексеми їх можна замінити? Що таке пуризм? Приклади в історії мовознавства):

https://vn.20minut.ua/Podii/yak-vidnayti-motivatsiyu-v-umovah-viyni-psihologi-dayut-poradi-11649565.html?fbclid=IwAR0501CBKuS9N9VcI07GjuaYUofda_BxtF-IeJnwT0 AslGDYvf5oG86ALbc

КОМПЛЕКС ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ (ПИТАННЯ, ТЕСТИ, ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ІСПИТУ)

А. Теоретичні питання до іспиту

1. Зміст та основні завдання курсу «Вступ до мовознавства». Місце мовознавства в системі наук.
2. Методи вивчення і опису мов.
3. Природа і сутність мови. Функції мови.
4. Мова і суспільство.
5. Структура мови. Синхронія і діахронія.
6. Мова як знакова система. Мова і мовлення.
7. Мова і мислення.
8. Гіпотези походження мови.
9. Мови світу, їх порівняльне вивчення. Генеалогічна класифікація мов.
10. Поняття типологічної класифікації мов.
11. Флективні мови синтетичної та аналітичної будови.
12. Значення письма в історії суспільства. Предметне «письмо», піктографія, ідеографія.
13. Основні етапи розвитку фонографічного письма.
14. Поняття про графіку та орфографію. Принципи орфографії.
15. Класифікація голосних.
16. Класифікація приголосних.
17. Позиційні зміни звуків.
18. Комбінаторні зміни звуків.
19. Поняття про орфоепію. Фонетична транскрипція.
20. Фонема. Поняття фонологічної системи.
21. Слово як предмет лексикології. Розділи лексикології.
22. Значення слова.
23. Полісемія та омонімія.
24. Синонімія та антонімія.
25. Історичні зміни словникового складу. Історична лексикологія.
26. Фразеологія. Види фразеологізмів.
27. Лексикографія. Основні типи словників.
28. Предмет граматики. Розділи граматики. Основні одиниці граматичної будови мови (граматична категорія, граматичне значення, граматична форма).
29. Морфема. Види морфем.
30. Способи вираження граматичних значень: афіксація, фузія, аглютинація.
31. Способи вираження граматичних значень: чергування, редуплікація, складення, наголос, суплетивізм.

32. Службові слова, порядок слів та інтонація як засіб вираження граматичних значень.

33. Поняття граматичної категорії. Класифікація граматичних категорій.

34. Частини мови як лексико-граматичні розряди слів. Принципи класифікації частин мови.

35. Поняття про словосполучення. Класифікація словосполучень.

36. Речення як основна комунікативна одиниця.

Б. Тестові завдання до іспиту

Варіант 1

1. Штучно створена система фіксації мовлення для передачі інформації на відстані і закріпленні її в часі називається:

- а) орфографією;
- б) письмом;
- в) графікою.

2. Розділ мовознавства, що вивчає звуки мови та членування мовленнєвого потоку називається:

- а) фонологія;
- б) фонетика;
- в) орфоепія.

3. Об'єктом вивчення лексикології є:

- а) фонема;
- б) морфема;
- в) слово.

4. Від лексичного значення граматичне значення відрізняється:

- а) конкретністю, співвіднесеністю з дійсністю;
- б) абстрактністю, притаманністю цілій групі лексем;
- в) емоційністю, експресивністю.

5. Усі слова у варіанті мають нульову морфему:

- а) хліб, син, там;
- б) сік, українець, тихо;
- в) діл, сіл, ніч.

6. Прибічники логічної граматики розглядали синтаксис як вчення про:

- а) члени речення;
- б) словосполучення;
- в) речення.

7. Спорідненість української мови за даними генеалогічної класифікації є найбільшою з:

- а) чеською мовою;
- б) болгарською мовою;
- в) білоруською мовою.

В. Практичні завдання до іспиту

Варіант 1

Зробити фонетичний та фонематичний розбір слова:
дзеркальний.

Варіант 2

Зробити лексико-семантичний розбір виділеного слова:

Краса – не тільки в кольорах,

Не тільки в рисах показних:

Вона в незміряних просторах,

Вона в житті, в думках ясних... (М. Тарновський)

Варіант 3

Зробити морфемний розбір слів:

Зосередити, двомовний, зіштовхнути.

Варіант 4

Зробити синтаксичний розбір речень:

1. Ви переоцінили себе й цим протиставилися до колективу.
2. Зрідка хрусне гілка під ногами чи перелетить пістрявий дятел.

Варіант 5

Із наведених нижче слів виділіть ті, котрі мають конотативне значення. Вкажіть, який додатковий відтінок виражений у них. Визначити денотативне значення виділених слів.

Коштовний, досить, хлопчисько, стіл, прибїгти, марудник, море, розумник, спочивати, зошит, турботливий, волосина, графоманія, бабусенція, грак, приїхати, групівщина, праска, дівиця, флакон, дворняга, гуляка.

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ ЗІ «ВСТУПУ ДО МОВОЗНАВСТВА»

А (90–100 б.) – відмінно

– 100 % засвоєння теоретичного матеріалу, що розглядається на лекційних заняттях і пов'язаний із вивченням аспектів, напрямів, методики та поняттєво-термінологічного апарату сучасної лінгвістики;

– вияв ґрунтовних знань та умінь умінь під час практичного використання теоретичного матеріалу:

а) у процесі роботи з практичними вправами;

б) у процесі підготовки і представлення завдань на колоквіумах;

в) у процесі виконання самостійних робіт, тестів, модульних контрольних робіт;

– відсутність пропусків лекційних та практичних занять (без поважних причин); своєчасне та бездоганне виконання усіх вимог викладача згідно з визначеним графіком роботи;

– грамотне і змістовне ведення конспектів лекцій, конспектів з підготовки до практичних занять; своєчасне і самостійне виконання самостійних робіт відповідно до робочого плану дисципліни;

– обов'язкове відпрацювання занять, що були пропущені за будь-якою причиною, відвідування консультацій, своєчасне проходження індивідуальних співбесід та інших контрольних заходів;

– відмінне та своєчасне виконання СРС і контрольних робіт; відмінне виконання аудиторних контрольних (у тому числі модульної) робіт;

– 100 % виконання завдань СРС з поглиблення знань за курсом.

В (82–89 б.) – добре

– 90 % засвоєння теоретичного матеріалу, що розглядається у лекційному курсі;

– вияв достатніх знань та умінь практично використовувати теоретичний матеріал:

а) у процесі роботи з практичними вправами;

б) у процесі підготовки і представлення завдань на колоквіумах;

в) у процесі виконання самостійних робіт, тестів, модульних контрольних робіт;

– відсутність пропусків лекційних та практичних занять; своєчасне виконання вимог викладача з організації СРС та індивідуальної роботи;

– грамотне та систематичне ведення конспектів лекцій, ретельне оформлення інших навчальних матеріалів, що стосуються підготовки до практичних завдань;

– обов'язкове відпрацювання занять, що були пропущені, своєчасне проходження консультацій та індивідуальних співбесід;

- своєчасне і самостійне виконання самостійних робіт (зокрема творчих) робіт, а також контрольних робіт (у тому числі модульних), що проводяться в аудиторії;
- оцінка модульних контрольних робіт на достатньому рівні («добре»);
- наявність результатів СРС з поглиблення знань за курсом (80 %).

С (75–79 б.) – добре

- виконання всіх обов'язкових вимог на 80 %;
- теоретичний матеріал, що розглядається на лекціях, засвоєний у цілому добре, знання основної проблематики, аспектів, напрямів та понятійної бази сучасного мовознавства оцінюються викладачем на достатньому рівні, але теоретичні знання не завжди адекватно співвідносяться із практикою виконання практичних вправ;
- відповідати на колоквіумах, правильно виконувати завдання самостійних робіт та модульної контрольної роботи;
- студент має пропуски лекційних та практичних занять, не всі самостійні роботи виконані своєчасно;
- відсутність 20 % СРС та завдань практичних занять;
- оцінка модульних контрольних робіт на «добре»;
- наявність результатів СРС з поглиблення знань за курсом (не менше 50 %).

Д (66–74 б.) – задовільно

- виконання всіх обов'язкових вимог на 60–70 %;
- відсутність повного обсягу теоретичних знань; невміння самостійно використовувати цей матеріал у практичній роботі;
- пропуски практичних та лекційних занять; виконання всіх завдань (аудиторних і самостійних) на задовільному рівні; відсутність активності на практичних заняттях;
- нерегулярні відпрацьовування занять, що пропущені за будь-якою причиною; відсутність на індивідуальних співбесідах та консультаціях;
- відсутність у конспектах 60 % лекційного матеріалу; недбале, з великою кількістю помилок ведення конспектів; відсутність 60 % домашніх завдань; несвоєчасне подання конспектів на перевірку;
- оцінка модульних контрольних робіт на «задовільно»;
- фрагментарне виконання завдань до СРС (до 25 %);

Е (60–65 б.) – задовільно

- виконання всіх обов'язкових вимог менш, ніж на 50 %;
- слабе володіння теоретичним матеріалом, невміння використовувати теоретичні знання у практичній роботі в процесі виконання вправ або під час виконання інших завдань;

- пропуски занять, у тому числі без поважних причин; несвоєчасне відпрацювання занять, що пропущені за будь-якою причиною;
- відсутність у конспектах 50 % лекційного матеріалу, а також практичних завдань (за графіком самостійної та індивідуальної роботи);
- недбале оформлення конспектів, відсутність своєчасно виконаних робіт та несвоєчасне подання конспектів на перевірку;
- оцінка модульних контрольних робіт на задовільному рівні;
- відсутність результатів СРС.

FX (30–59 б.) – незадовільно (з правом повторного складання)

- засвоєння теоретичного матеріалу на 30–40 %;
- відсутність навичок самостійного використання теоретичних знань у процесі виконання практичних завдань з курсу;
- пропуски занять без поважних причин;
- виконання всіх обов'язкових вимог викладача – 30–40 %; систематичне невідпрацювання занять, що пропущені без поважних причин; невиконання вимог викладача щодо організації самостійної роботи (у тому числі невиконання самостійних робіт, індивідуальних завдань тощо);
- незадовільна оцінка модульних контрольних робіт;
- відсутність результатів СРС.

F (0–29 б.) – незадовільно (повторне вивчення дисципліни)

- виконання всіх обов'язкових вимог нижче 30 % або повне їх невиконання;
- відсутність елементарних знань з опрацьованої упродовж вивчення дисципліни теорії; невміння використовувати теоретичні знання на практиці;
- регулярні пропуски занять без поважних причин; невідпрацювання занять, що пропущені без поважних причин, неявка на індивідуальні консультації за викликом викладача;
- невиконання домашніх (у тому числі творчих) завдань;
- відсутність конспектів та іншої навчальної документації;
- невиконання модульних контрольних робіт.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна література

1. Вступ до мовознавства: підручник / І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чесмес та ін.; за заг. ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
2. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. Київ: Вища школа, 1974. 294 с.
3. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 528 с. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/167?locale-attribute=ru>
4. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови: посібник. Луганськ, 2002. 283 с.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. 336 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид. Київ: Академія, 2014. 302 с.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. 224 с.

Допоміжна література

1. Левицький А. Е., Сингаївська А. В., Славова Л. Л. Вступ до мовознавства: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 104 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Levytskyi_AE/Vstup_do_movoznavstva.pdf
2. Вусик Г. Л. Вступ до мовознавства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. 358 с.
3. Скаб М. С., Кузь Г. Вступ до мовознавства. Практикум: навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 103 с.
4. Ющук І. П. Вступ до мовознавства. Київ: Рута, 2000. 128 с.
5. Швачко С. О. Вступ до мовознавства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова книга, 2006. 224 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Архів журналу. *Мовознавство*. URL: <https://movoznavstvo.org.ua/arkhiv-zhurnalu>
2. Український лінгвістичний портал. *Словники України online*. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/>

Навчальне видання

Пилипак Валерія Павлівна

**ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА:
МАТЕРІАЛИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

Методичні рекомендації
для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
галузі знань В Мистецтво, культура та гуманітарні науки
спеціальності В11 Філологія
ОП В11.10 Прикладна лінгвістика
та В11.01 Українська мова і література

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 22.09.2025
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 2,79.
Тираж 30. Зам. 100.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018